

PROPOSTA
DIDÀCTICA

Educació en valors

LA SARDANA

Dansa igualitària i Patrimoni de la Humanitat

CAPITALITAT
DE LA
SAR-
DANA

ÍNDEX

Què és la sardana?	3
La sardana dansa nacional de Catalunya i patrimoni de la humanitat	4
Els valors de la sardana	5
La sardana i els rols de gènere	6
Les dones i les cobles	8
Proposta pedagògica	10

EDITA

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols
Arxiu Municipal

COL·LABORA

Servei d'Informació i Atenció a les Dones
Agrupació d'Amics de la Sardana de Sant Feliu de Guíxols
Museu d'Història de la Ciutat.

COL·LECCIÓ

El Trinquet
Quaderns Didàctics
Proposta didàctica, Educació en valors

AUTORIA

M. Àngels Suquet

GRAFISME I MAQUETACIÓ

Dosis Studio

AGRAÏMENTS

Laura Aiguaviva
Sílvia Alemany
Verònica Garcia
Laura Serrano

EL TRINQUET
QUADERNS
DIDÀCTICS

Publicacions de
Sant Feliu de Guíxols

El nom *trinquet* en terminologia naval serveix per designar el pal més proper a proa en les embarcacions de més d'un pal o també la vela que s'enverga en el trinquet. En la parla popular ganxona s'anomenen *trinquets* els petits crancs que hi ha a les roques.

Exemplar gratuït

Qualsevol part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny, il·lustracions i fotografies, pot ser reproduïda, emmagatzemada i/o transmesa sempre i quan es demani l'autorització prèvia de l'autor, l'editor o el titular dels drets d'explotació.

AJUNTAMENT DE
Sant Feliu de Guíxols
www.guixols.cat

Fotografia
de la portada:

**Aplec de Pedralta el 20
de maig de 1971.**

**AMSFG. Fons Enric
Figueras (Autoria:
Jordi Budó)**

**Sardanes al passeig del Mar
als anys 30. AMSFG. Fons John
i Patricia Langdon - Davies
(Autoria desconeguda)**

Què és la sardana?

És la dansa catalana que ballen tants dansaires com es vulgui, agafats per les mans i formant una rodona. La música per ballar les sardanes la toquen les cobles, que són petites orquestres que també interpreten cançons als balls populars i festes majors. Dels instruments de les cobles, alguns són propis de les sardanes com la tenora i el tible.

La sardana és una dansa molt antiga, documentada ja al segle XVI. Sembla que originàriament era la dansa que es ballava al final del contrapàs. El contrapàs era una dansa de tipus religiós, típica de l'Empordà i les comarques del Pirineu. La sardana es ballava al final per animar la celebració. Al segle XIX la sardana va evolucionar i va prendre la seva forma actual. Aquest va ser el canvi de les anomenades *sardanes curtes* a les sardanes llargues, que són les que es ballen avui en dia.

La sardana dansa nacional de Catalunya i Patrimoni de la Humanitat

Sardanes a la plaça de braus de Sant Feliu de Guíxols, actualment desapareguda, el 1963. AMSFG. Fons Pere Rigau (Autoria: Pere Rigau).

L'historiador Josep Pella i Forgas l'any 1883 va dir a la *Historia del Ampurdan*: "la sardana és el nostre ball nacional, saludem-lo".

La sardana representa un important patrimoni per a Catalunya. Actualment existeixen més de 30.000 sardanes catalogades, hi ha 2.538 compositors de sardanes identificats, 438 llibres sobre aquesta dansa editats, 123 cobles en actiu; 300 entitats sardanistes en actiu i s'organitzen anualment més de 3.000 activitats sardanistes.

L'any 2010 La Generalitat de Catalunya va declarar la sardana com a element festiu patrimonial d'interès nacional i, l'any 2019, la Comissió de Cultura del Parlament de Catalunya va aprovar per unanimitat el projecte d'aconseguir que la UNESCO catalogui la sardana com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. Els objectius són garantir la supervivència d'aquesta dansa i reconèixer-la com a símbol compartit i com a dansa nacional de Catalunya.

També formen part del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat: la Patum de Berga, els castells, el cant de la Sibil·la, el Misteri d'Elx, la Festa de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí, les Falles de València, les falles del Pirineu i la dieta mediterrània.

D'altres danses d'arreu del món protegides per la UNESCO són la dansa del wititi de la vall del Colca del Perú; el "nongak", art escènic amb músiques, danses i rituals comunitaris de la República de Corea; la capoeira

del Brasil; els Diablos Danzantes de Veneçuela; la dansa Saman d'Indonèsia; el flamenc d'Espanya i el tango d'Argentina i Uruguai.

A part de la dansa, hi ha altres manifestacions culturals que són patrimoni de la humanitat com l'epopeia de Görogly de Turkmenistan; el chovkan o joc eqüestre tradicional a lloms de cavalls karabajs de la República d'Azerbaidjan; el cant polifònic de Geòrgia; el sistema d'endevinació Ifa de Nigèria o el teatre Kabuki del Japó.

Els valors de la sardana

El Consell de la Cultura Popular i Tradicional de Catalunya considera “el paper de la sardana com a manifestació cívica i cultural de participació comunitària, de caràcter evolutiu i variable paral·lel als canvis socials que ha anat

experimentant la societat catalana, arribant a esdevenir símbol de catalanitat dins i fora de Catalunya”.

Des de mitjan segle XIX, especialment arran de la Renaixença, la sardana ha estat un dels símbols del catalanisme i s'ha identificat amb els valors de germanor, igualtat, harmonia i integració. De fet, les danses en cercle són ancestrals. La rotllana o el cercle és l'única forma geomètrica que permet que s'hi incorporin tants dansaires com vulguin sense quedar mai desfigurada. És un símbol molt antic, vinculat als astres i a les pràctiques dels xamans. Com que no té principi ni fi, segons les cultures, representa l'infinit, l'absolut, la divinitat o la perfecció.

La sardana avui dia és una dansa oberta i lliure dels estereotips de gènere. Per començar una rotllana només calen dues persones que ho vulguin, indistintament del seu sexe. Mentre dura la dansa, s'hi pot incorporar qualsevol, vagi sol o aparellat. En aquesta coreografia tots els dansaires, homes i dones, fan el mateix pas i comparteixen cercle com a iguals, formant part de la mateixa comunitat. Encara, generalment, les parelles es conceben com a heterossexuals -formades per home i dona-, però aquest estereotip també es va canviant. La sardana no sempre ha estat tal com la coneixem ara, sinó que ha anat evolucionant amb el temps i segueix fent-ho encara.

Sardanes davant de la Porta Ferrada, el 2 d'agost de 2005. AMSFG. Agrupació Amics de la Sardana (Autoria desconeguda).

La sardana i els rols de gènere

Encara que actualment la sardana és una dansa igualitària, no sempre ha estat així. L'evolució de la coreografia i els rols masculí i femení en aquesta dansa els ha explicat molt bé Victòria Palma i Barbany:

«La dansa, el ball, és un ritu social. És la necessitat de comunicar amb el cos sentiments i estats d'ànims, però també de mostrar-nos en públic, com un acte social més. La sardana és un reflex de la nostra societat, de com érem,

de com vivíem, de com gaudíem, de com pensàvem, fins i tot de com ens enamoràvem, i de quin paper tenien els homes i les dones en aquella societat dels nostres avant-passats figuerencs i empordanesos.

El ball servia als joves, encara passa ara, com un moment d'esbarjo, de diversió, però també un bon moment per relacionar-se, per conèixer, per buscar parella. I és ben curiós constatar que els nostres rebesavis, durant uns quants anys i llargs, la sardana la dominaven i la ballaven, majoritàriament, els homes. Diu l'historiador Josep Pella Forgas l'any 1883 "les anelles de la sardana s'han de formar amb alternança home/dona, però que sovint ballen gairebé només homes".

Sardanes d'homes al passeig de Sant Feliu de Guíxols, cap al 1900. AMSFG. Col·lecció España- Ibáñez (Autoria desconeguda).

I era així. Busqueu per on busqueu, regireu per on regireu, totes les imatges, les fotografies que s'han conservat d'aquella època, de qualsevol arxiu, fins i tot quan comença a ballar-se fora de l'Empordà, com més enrere anem, més indubtable és que la gran majoria de la gent que ballaven eren homes.

I per què passava? Doncs probablement existeixen diversos motius però n'hi ha un més ancestral del que ens pensem, i és que el ball no deixa de ser un ritual, una cerimònia, i en aquest cas de lluïment davant dels altres. Ho han fet les tribus, des de sempre, i també ho fan els animals. Gairebé sempre són els mascles els qui es llueixen davant les femelles, els que despleguen els seus encants, ja sigui força, ja sigui poder, qualsevol cosa s'hi val, i amb la sardana passava igual. Era un joc d'esbarjo però també de poder i de seducció, i les dones no estava ben vist que dominessin i seduïssin en públic. Per això, els que es llueixen eren majoritàriament homes.

ritàriament homes. Després els nois treien a ballar les noies, però els que havien de brillar davant de tothom eren ells. Les dones, ballar sí, però mai prenent la iniciativa i sempre anant al ball acompanyades.

A partir del segle XIX, tant els balls populars com privats es van convertir en actes importants per a la societat, i les formes d'oci es van comercialitzar i es van posar de moda. Va ser aleshores quan van començar a sortir manuals per assegurar que el ball fos un èxit. Hi estava en joc la reputació dels homes! En el cas de les sardanes, tot i ser un ball popular, el 1850 ja apareix publicat a Figueres un mètode per aprendre a ballar sardanes llargues, el primer mètode aparegut en la història d'aquest ball. L'autor era Miquel Pardàs, un molt bon amic de Pep Ventura, un gran ballador. En el seu manual diu així "Perplexos i abochornats al costat d'una hermosa. Es tracta de no fer el ridícul!".

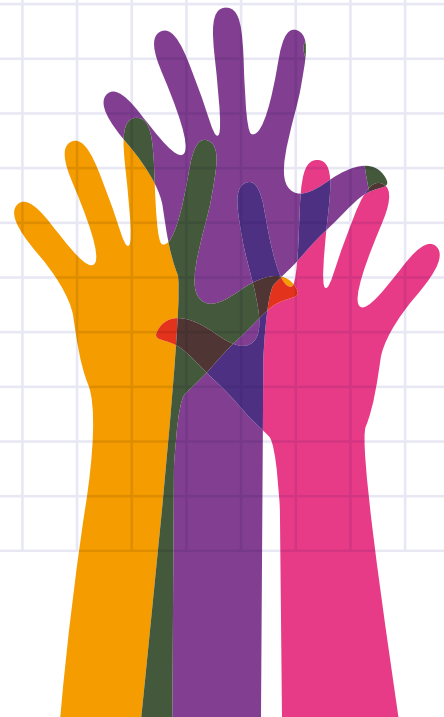
Sardanes a la plaça del Mercat, cap al 1900. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges (Autoria desconeguda).

Queda clar! El missatge, de fet tot el manual, anava adreçat a ells, no a elles. Per això el llibre presenta unes quantes regles perquè els balladors no quedin malament davant les noies, però també davant del públic en general: "Perquè los que se dedicant a ballarlas puguían purtarlas ab tota seguretat, sens temor de quedar feos davant l'immensa concurrencia que avui dia corona nostres places."

Per tant, el que és molt clar és també que els que compaven i repartien les sardanes sempre eren els homes, mai les dones. Encara que en sabessin!

Ja hem explicat que algunes noies també ballaven, però hi havia un moment del dia, expliquen i raonen estudiosos en la matèria, que les places es quedaven buides de noies, i quedaven només els homes, ballant sols. Era al migdia, la sardana del migdia, després de l'ofici, quan les dones havien d'anar a fer el dinar i les jovenetes havien d'ajudar. Aquell era un dels moments que ells gallejaven davant els altres nois i homes de la plaça. Un signe més de poder, autoritat i força!»

Text complet de Victòria Palma i Barbany disponible a: <https://es.scribd.com/document/347213759/Prego-Figueres-Capital-de-la-Sardana-2017> [Consulta feta el 15 de gener de 2020].

Les dones i les cobles

Cobla tocant, abril 1966. AMSFG. Fons Pere Rigau (Autoria: Pere Rigau).

Anna Costal, musicòloga i intèrpret de tenora des de l'any 2000, ha estudiat la presència de dones a les cobles. Sovint cita un comentari que més d'un cop han sentit les intèrprets de les cobles, que és “per ser dona, toques prou bé”.

La primera instrumentista de cobla coneguda va ser Marta Rigau i Poch, nascuda a Torroella de Montgrí en una família de músics. Es va incorporar a la cobla familiar La Nova Barretó, creada el 1884, i va ser primera tenora fins que es va casar l'any 1885. A principis del segle xx hi ha alguns casos puntuals d'intèrprets femenines actuant amb formacions musicals de diferents tipus. La figuerenca Consol Sans, pianista i germana del músic i compositor de sardanes Enric Sans, va formar part de la popular i sol·licitada cobla l'Art Gironi fins l'any 1910. El seu germà va compondre una sardana que du el seu nom i molt pro-

bablement és la noia a qui Juli Garreta va dedicar la sardana “Nydia”. La seva germana Maria era violinista, va ser deixeble del seu germà, però no se sap que formés part de cap cobla o orquestra.

És destacable la biografia de la pianista Camil·la Lloret Altafulla, que als anys 20 va participar en diferents formacions com l'Orquestra de la Societat Coral Erato, l'orquestrina del cinema de la Sala Edison, The King Jazz, l'orquestra Mendoza i la Panamá. Als anys 50 va dirigir l'Escola de Música de la Cambra Agrària i va aconseguir la filiar del Conservatori de Música de Barcelona ubicada al Casino Menestral. Als anys 70 va dirigir l'orfeó infantil Germanor Empordanesa, va fundar la cobla infantil Els Vaillets, va promoure la creació de l'Escola Municipal de Música de Figueres a la Fundació Clerch i Nicolau.

Als anys 30 del segle xx, hi va haver més dones músiques. Blanca Nadal i Collell va ser flabiolaire a La Principal de Girona, formació que va debutar el juny de 1933. De la mateixa època són la pianista Marina Genís i Casanovas i Maria Antònia Pujol i Subirà. Marina Genís tocava amb l'orquestrina Excelsior de Palafrugell l'any 1931 i, l'any següent, tocava amb l'orquestra Unió Artística, essent flabiolaire quan tocava com a cobla. Maria Antònia Pujol i Subirà va ser la primera intèrpret femenina en una cobla després de la dictadura. El 1981 va tocar regularment a la Cobla Bages i posteriorment a la Cobla Contemporània. Malgrat que l'any 2013 va néixer la Cobla Pubilla Gironina, integrada exclusivament per dones, la presència de dones als diferents tipus de formacions musicals no és freqüent. Explica Anna Costal:

«A Catalunya, la cobla de sardanes encara arrossega la

imatge d'aquells divos de galtes inflades, de pinyols impossibles, de suor al front i d'actitud "viril". Ara tot és diferent, sí, som moltes les toquem sardanes, hem fet cursos reglats, coneixem l'ofici i tot el que vulgueu. Però desenganyem-nos, el model femení que la societat ens imposa (el de qualsevol anunci de colònia, per entendre'ns) no lliga gens amb el d'una dona amb el coll botit per la bufera,

Retrat de Marta Rigau Poch, extret de *Marta Rigau, la primera tenora "en femení"*, de Victòria Palma a <https://femenisingulars.wordpress.com/2013/03/07/marta-rigau-la-primera-tenora-en-femeni/>

al cim d'un entarimat ple de pols i sota les inclemències de la pluja o la fred. Un model que ens fa creure que només hi ha dos tipus de dones músic: les que toquen l'arpa o la flauta en una actitud passiva i servil, o les icones d'una sexualitat activa i postmoderna, a l'estil Madonna.

Tornant a les cobles, una qüestió interessant és el comportament dels mateixos músics homes. És sorprenent com alguns instrumentistes joves encara relacionen el fet de "ser músic" amb una imatge i una actitud més pròpia d'altres èpoques. I siguem clars, on es nota més i d'una manera més exagerada és en les cobles gironines. El canvi va ser radical quan vaig incorporar-me al "mercat" barceloní, on els instruments de cobla tenen una consideració semblant als de la música clàssica, amb molts menys prejudicis que es tradueixen en més paritat.»

Text íntegre d'Anna Costal disponible a <https://www.nacio-digital.cat/opinio/7641/dones/music/no/toquem/arpa/ni/volem/ser/madonna> [Consulta feta el 15 de gener de 2020].

Retrat de Camil·la Lloret Altafulla formant part de The King Jazz, imatge de l'Arxiu Municipal de Figueres, extreta de <https://sonabe.wordpress.com/2013/08/25/camil%C2%B7la-lloret-atafulla/>

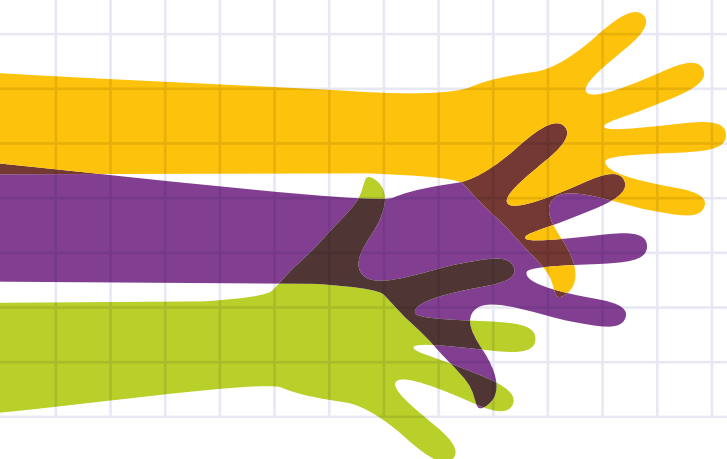

Proposta pedagògica: encetem conversa i fem un debat

- 1 Informem-nos sobre la sardana i la seva història. Comentem a la classe què hem après.
- 2 Mirem vídeos de com es balla actualment. Quan se solen ballar les sardanes?
- 3 Ens sembla que és una dansa que fomenta la igualtat de gèneres? Per què? Sempre ha estat així?
- 4 Mirem altres danses que han estat declarades patrimoni de la humanitat o altres manifestacions culturals reconegudes per la UNESCO. Podem fer grups i que cada grup esculli una dansa o fet cultural. Busquem informació i preguntem-nos quin paper hi tenen els homes i les dones. Hi ha igualtat de gèneres?
- 5 A continuació, pensem quins balls ens agrada ballar actualment. Quan es ballen? Amb quina música? En sabem l'origen? Hi ha rols de gènere?

Chicago dance crash, disponible a: <https://urbangateways.org/program/breakin-hip-hop-history/>

CAPITALITAT
DE LA
**SAR-
DANA**